Uluslararası
Kutadgu Bilig
Kurultayı

26-28 Eylül 2019

Türk Dil Kurumu Yayınları

Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı

26-28 Eylül 2019

BİLDİRİLER

Ankara

Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı [Ankara: 2019]

Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı: (26-28 Eylül 2019]/ [düzenleyen]: Türk Dil Kurumu; yayına hazırlayanlar: İrem Işıl Altun, Ekrem Beyaz.-- Ankara: Türk Dil Kurumu, 2020.

1640 s.: rnk. res, fotoğ.-- (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 1343)

ISBN 978-975-17-4596-5

1. Toplantılar, Kutadgu Bilig 2. Kutadgu Bilig, Türk Dili Edebiyatı— Toplantı I. Altun, İrem Işıl II. Beyaz, Ekrem (yayına hazırlayanlar)

809.7

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları: 1343

ULUSLARARASI KUTADGU BİLİG KURULTAYI
Ankara, 26-28 Eylül 2019
BİLDİRİLER
*
Yayına Hazırlayanlar:
TDK - Uzman İrem Işıl ALTUN
TDK - Uzman Ekrem BEYAZ
*
Kapak tasarımı:
TDK - Dilek ŞERBETÇİ
*
Baskı:
Birinci baskı: Ankara, 2020 Eylül
ISBN: 978-975-17-4596-5
*
Dağıtım:
Türk Dil Kurumu
Atatürk Bulvarı No: 217
06680 Kavaklıdere / ANKARA
Telefon: +90 (312) 457 52 00
Belgegeçer: +90 (312) 468 07 83
Genel ağ: http://tdk.gov.tr
*
©5846 sayılı Yasa'ya göre
eserin bütün yayın, çeviri ve alıntı hakları
Türk Dil Kurumuna aittir.

(26-28 Eylül 2019) Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı
DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN - Türk Dil Kurumu - Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Feyzi ERSOY - Türk Dil Kurumu - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Bilal ÇAKICI - TÜRKSOY - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Leylâ KARAHAN - Gazi Üniversitesi (Emekli)

Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Uzm. İrem Işıl ALTUN - Türk Dil Kurumu

(26-28 Eylül 2019) Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı
BİLİM KURULU

Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN - Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN - Kırıkkale Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe İLKER - Manisa-Celal Bayar Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşehan Deniz ABİK - Çukurova Üniversitesi

Prof. Dr. Bilal YÜCEL - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Celal DEMİR - Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ - Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Çetin PEKACAR - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Emine YILMAZ - Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Erden KAZHYBEK - Ahmet Baytursunov Dil Bilimi Enstitüsü

Prof. Dr. Erdoğan BOZ - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Prof. Dr. Fahri TEMİZYÜREK - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Gulbanu KOSSYMOVA - Abay Kazak Millî Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR - Ankara Üniversitesi(Emekli)

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN - Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Hatice ŞİRİN - Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Hayati DEVELİ - İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim TAŞ - Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ - Azerbaycan Millî İlimler Akademisi

Prof. Dr. İsmet ÇETİN - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Kasımcan SADIKOV - Taşkent Devlet Şarkşinaslık Enstitüsü

Prof. Dr. Layli UKUBAYEVA - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Lindita XHANARI - Tiran Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Fatih KİRİŞÇİOĞLU - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Mesut ŞEN - Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Musa ÇİFCİ - Uşak Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH - Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖNER - Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALİN - Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa UĞURLU - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Necati DEMİR - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Oktay AHMED - Aziz Kril ve Metodiy Üniversitesi

Prof. Dr. Osman Fikri SERTKAYA - İstanbul Üniversitesi (Emekli)

Prof. Dr. Osman MERT - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Recep TOPARLI - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Robert DANKOFF - Chicago Üniversitesi

Prof. Dr. Sadettin ÖZÇELİK - Dicle Üniversitesi

Prof. Dr. Semra ALYILMAZ - Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ - Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Zühal ÖLMEZ - Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Akartürk KARAHAN - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Doç. Dr. Özgür AY - Uşak Üniversitesi

Doç. Dr. Seyitnazar ARNAZAROV - Türkmenistan

İÇİNDEKİLER

Kutadgu Bilig Üzerine Kısa Bir Değerlendirme [Zeynep KORKMAZ] • 1-7

Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig Anıtında Türk Kökenli Kelimelerin İlkin Tarihi Fonetik Sonluğu [Qızılgül ABDULLAYEVA] • 8-18

Kutadgu Bilig'de "ara…ara / ara…arala" Bağlacı [A. Deniz ABİK] • 19-28

Kutadgu Bilig'in Genel Söz Varlığının Kazakçadaki İzleri [Marlen ADİLOV] • 29-36

Kutadgu Bilig'de Geçen Bir İlaç Adı: "Şelise" Üzerine Bir İnceleme [Ceyda ADIYAMAN] • 37-48

Kutadgu Bilig Örneğinde Türk Dilinde Bir Zarflaşma Modeli: Niteleme Sıfatları → Nicelik Zarfları [Esin AĞCA] • 49-58

Kutadgu Bilig'de "ara … ara(la) …" Bağlacı Üzerine [Ferruh AĞCA] • 59-70

Kutadgu Bilig'deki Sembolik Betimlemelerin Mitolojik Temeli ve Sanatsal-Estetik Gelenek Meselesi [Zhanat AITMUKHAMBET] • 71-83

Kutadgu Bilig'de "Yakşı" Kelimesi Üzerine Bağlamsal Bir Yaklaşım Denemesi [Cüneyt AKIN] • 84-97

Kutadgu Bilig ve Vagz-ı Azat'ta Bilge ile Âlime Bakış [Nazmi ALAN] • 98-103

Kutadgu Bilig'in Başka Metinlerle İlişkisi Sorunu [Mehmet AYDIN] • 104-113

Kutadgu Bilig'de Geçen Gök Bilimi Terimlerindeki Karışıklıklar [Ayşe AYTAÇ] • 114-119

Kutadgu Bilig ve Siyasetname'de Çalışma Ahlakı ve Meslekler [Elnura AZİZOVA] • 120-143

Kutadgu Bilig'de Geçen "urunçak" Sözcüğü Üzerine [Fatih BAKIRCI] • 144-150

Kutadgu Bilig ve Uygur-Karahanlı Metinlerinde "Kör-" Fiilinin Ettirgen Şekilleri ve "Körkit-" Üzerine [Cahit BAŞDAŞ] • 151-157

Küresel Medeniyet ve Milli Şuur Açısından Kutadgu Bilig [Karlygash BAYTANASOVA] • 158-163

Bahaeddin Ögel'in Gözüyle Türk Mitolojisi Açısından Kutadgu Bilig [Behruz BEKBABAYİ] • 164-176

Kutadgu Bilig'deki Fiillerin İstemi Üzerine [Ertan BESLİ] • 177-199

Kutadgu Bilig'de Soru Yapıları: Gömülü Soru Örneği [Tuğba BİLVEREN] • 200-215

Kutsaldan Kurguya: "Su" Romanında Kutadgu Bilig'in Şifreleri [İbrahim BİRİCİK] • 216-222

Kutadgu Bilig'de Geçen Arapça ve Farsça Kökenli Kelimelerin Transkripsiyonu Meselesi [Saidbek BOLTABAYEV] • 223-238

Kutadgu Bilig'de Olumsuz Niteleyiciler ve Bulundukları Bağlamlardan Hareketle Devrin Bakış Açısı [Emrah BOZOK] • 239-259

Kutadgu Bilig'de Eş Anlamlı ve Zıt Anlamlılık Kavramının Kişisel Karakteristikler için Kullanımı [Gülzura CUMAKUNOVA] • 260-277

Kutadgu Bilig'in Folklor Semiyosferi [Mehmet Surur ÇELEPİ] • 278-298

Kutadgu Bilig'de "Kılık" ve "Kılınç" Sözlerinin Kullanım Özellikleri Üzerine [Engin ÇETİN, Emre UZER] • 299-316

Kutadgu Bilig ile Gülistan'ın Eğitim Anlayışlarının Mukayesesi ve Günümüz Eğitim Anlayışıyla Örtüşen Yönleri [Ömer ÇİFTÇİ] • 317-329

Kutadgu Bilig'in Viyana Nüshası'nda "Ayın"lı Kelimelerin Yazımı [Melek ÇUBUKCU] • 330-359

Kutadgu Bilig'de Bir Bağdaşıklık Ögesi Olarak {+KI} Biçim Birimli Edatlar [B. Erdem DAĞISTANLIOĞLU, Nevin MAZMAN] • 360-379

Kutadgu Bilig'de Metaforik Betimlemeler [Celal DEMİR] • 380-406

Kutadgu Bilig'in Kaynakları Problemi (Ay Sembolizmi Özelinde Bir Yaklaşım) [Serkan DERİN] • 407-420

Ortaokul Öğrencilerinin Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig ile İlgili Farkındalıklarının Belirlenmesi [Erol DURAN, Ebru ÖZTÜRK] • 421-433

Rusya'da Kutadgu Bilig Çalışmalarında Kazan Şehri ve L. M. Volkova'nın Kazan Şehrindeki Son Dönem Çalışmaları [Muvaffak DURANLI] • 434-442

Kutadgu Bilig'de "Törü" Kelimesi Etrafında Kavram Alanı [Kürşat EFE] • 443-458

Kutadgu Bilig ile 15. Yüzyıl Anadolu Mesnevileri Üzerinde Söz ve Muhteva Benzerliği Üzerine Bir İnceleme [Muhittin ELİAÇIK] • 459-471

Çin ve Doğu Türkistan'da Kutadgu Bilig Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Çin'in Türkoloji Siyaseti [Erkin EMET] • 472-479

Kutadgu Bilig'in Bilgi Felsefesi Açısından Sunduğu İmkânlar [Erdoğan ERBAY] • 480-485

Kutadgu Bilig'in Söz Varlığının Kavram Sınıflandırması [Gönül ERDEM NAS] • 486-494

Kutadgu Bilig'i Felsefi Açıdan Yeniden Anlamak [H. Haluk ERDEM] • 495-500

Kutadgu Bilig'de Sözlü İletişim [Oğuz ERGENE] • 501-544

Kutadgu Bilig'de Antonim Kelimeler [Dilek ERGÖNENÇ] • 545-565

Kutadgu Bilig'de Eğitimin Kültürel Temelleri [Mustafa ERGÜN] • 566-570

Kutadgu Bilig'de Geçen ve Moğolcada Anlam Değişmesine Uğramış Olan İkilemeler [Namsrai GERELMAA] • 571-578

Kutadgu Bilig'den Türkiye Türkçesi Ağızlarına Birkaç Fiil [Ferdi GÜZEL] • 579-591

Türk Dilli Şeirin Nizamisi [İsa HƏBİBBƏYLİ] • 592-593

Kutadgu Bilig ve Rabguzi'nin Kısasü'l-Enbiya Eserlerinin Söz Varlığının Karşılaştırmalı Analizi [Naile HACIZADE] • 594-603

Kutadgu Bilig'de Pozitif Bilimlerin İzleri [Ümit HUNUTLU] • 604-619

Kutadgu Bilig Araştırmalarının Tarihi ve Azerbaycan'daki Durumu [Elçin İBRAHİMOV, Rubabe İBRAHİMOVA] • 620-627

Kutadgu Bilig'de oḳ / ök Enklitiği [İsmail ILGIN] • 628-656

Kutadgu Bilig'de Ay ve Güneşle İlgili Astronomi Bilgilerinin Kaynağı [Ayşe İLKER] • 657-664

XX. Yüzyılın Başındaki Ortak Türk Maneviyatı [Dihan KAMZABEKULY] • 665-681

Kutadgu Bilig'de Sayı Sembolizmi [Arda KARADAVUT] • 682-694

Kutadgu Bilig'in Çevirisinde Arat ve Clauson'un Ayrıldığı Noktalar [Akartürk KARAHAN] • 695-705

Kutadgu Bilig'te "Tengri-Tanrı" Kavramı [İsmayıl KAZIMOV] • 706-716

Kutadgu Bilig'de Geçen "Esri" (Kaplan) Sözcüğündeki Anlam Değişimi [İbrahim KEKEVİ] • 717-721

Kutadgu Bilig'den Günümüze Kadar Yaşayagelen Kazakça Deyimler [Kuanyshbek KENZHALİN] • 722-727

Disiplinler Arası Bir Çalışma Alanı Olarak Kutadgu Bilig [Ahmet KESKİN] • 728-746

Kutadgu Bilig'de Delile Dayalılık [Filiz KILIÇ] • 747-751

Kutadgu Bilig'de Geçen Hayvan Adlarının Saha Türkçesindeki Hayvan Adlarıyla Karşılaştırılması [Fatih KİRİŞÇİOĞLU, B. Yavuz PEKACAR] • 752-770

Kutadgu Bilig'in Bugüne Dek Yapılmış Metin Yayımlarında Görülen Okuma Yanlışlıkları ve Yeni Bir Kutadgu Bilig Metin Yayımı Tasarısı [Timur KOCAOĞLU] • 771-779

Kazak Kültüründe Aile Kavramı ve Kutadgu Bilig'ten Örnekler [Miras KOSIBAYEV] • 780-787

Kutadgu Bilig'deki Tanım Teorisinin Esasları [Gülbanu KOSIMOVA, Ercan ALKAYA] • 788-794

Kutadgu Bilig - Oğuz-Kıpçak Eseri [Bakytgul KULZHANOVA] • 795-804

Söz Uçar Yazı Kalır: Yazılı Bir Metin Olarak Kutadgu Bilig'de Sözlü İcra Unsurları [Gülten KÜÇÜKBASMACI] • 805-837

Kutadgu Bilig ve Kaplan Postlu Şövalye'de Saptanan Benzer Anlamlı Hikmetler [Ketevan LORTKIPANIDZE] • 838-841

Kutadgu Bilig'den Fuzuli'nin Türkçe Divan'ına Renk Bildiren Kelimelerin Kültür-Dil Bilimi Yaklaşımlı İncelenmesi "Kara Reng" [Aynura MAHMUDOVA] • 842-848

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Bilişsel Becerilerinin Kutadgu Bilig'deki Eğitsel Unsurları Tespit Edebilme Durumları Açısından Değerlendirilmesi [Osman MERT, Kürşad Çağrı BOZKIRLI] • 849-858

Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig Adlı Eseri ve Tatar Atasözleri [Gülnaz MÖGTESİMOVA] • 859-861

Kutadgu Bilig'de "Tanrı" ve "Peygamber" Anlamlı Kelimeler Üzerine [Baba MUHARREMLİ] • 862-867

Kutadgu Bilig'de ve Nizami-i Gencevi Mesnevilerinde Hükümdar Adaletin Sembolü Olarak [Möhsün NAĞISOYLU] • 868-875

Kutadgu Bilig'de Devlet, Siyaset ve Hukuk Terimleri [Kamil Veli NERİMANOĞLU] • 876-882

Kutadgu Bilig'in Kazakça Çevrilerindeki Bazı Sorunlar [Bekarys NURİMANOV] • 883-893

Kutadgu Bilig Fergana Nüshası Üzerine Genel Bir Değerlendirme [Zühal ÖLMEZ, Gyülcan BAYRAMİ] • 894-919

Kutadgu Bilig'de Yöneticilerle Din Adamı Odgurmuş Arasındaki İnanç Muhasebeleri [Mehmet Naci ÖNAL] • 920-941

Kutadgu Bilig'de teg "gibi" Benzetme Edatının Yarattığı Edebiyat Üzerine Gözlemler [Mustafa ÖNER] • 942-954

Kutadgu Bilig'e Göre Türk Yönetim Sanatının İncelikleri: Yönetim ve Çeşitli Halk Kesimleri ile İlişkiler [İsmail ÖZÇELİK] • 955-965

Kutadgu Bilig ve Dizini Üzerine Düzeltmeler [Sadettin ÖZÇELİK] • 966-976

Kutadgu Bilig Üzerine Kıpçak Türkçesi Bağlamında Tespitler [Can ÖZGÜR] • 977-986

kılık Sözü Üzerine [Nevzat ÖZKAN] • 987-1007

Kutadgu Bilig'de Hümanizm [Nurettin ÖZTÜRK] • 1008-1029

Her Eserin Bir Öyküsü Vardır: Kutadgu Bilig'in Yazılış Öyküsü [H. Emre PEKYÜREK] • 1030-1050

Kutadgu Bilig'deki Vecizeler ve Atasözleri [Bozorova SABOHAT] • 1051-1056

Uygur Harfli Kutadgu Bilig Nüshasının Metin-Dil Bilimi Bakımından Başarılı Yönleri [Kasımcan SADIKOV] • 1057-1067

Kutadgu Bilig'deki Dilin-Faydası Zararı Anlamının Günümüz Kırgızcısındaki Eş Değerliği [Burul SAGINBAYEVA] • 1068-1081

Bir Münekkit Nüshası Örneği: Kutadgu Bilig [Gülden SAĞOL YÜKSEKKAYA] • 1082-1100

Kutadgu Bilig'deki Alegorik İsimlerin Özellikleri ve Birbirleriyle İlişkileri [Janagül SAMETOVA] • 1101-1107

Kutadgu Bilig ve Kazak Atasözleri [Karlygash SAREKENOVA] • 1108-1112

Kutadgu Bilig'de Geçen "Yol" İzleri Üzerine Bir Araştırma [Berdi SARIYEV] • 1113-1145

Kutadgu Bilig Kaç Beyitten Oluşmuştur? [Osman Fikri SERTKAYA] • 1146-1150

Kutadgu Bilig ve Hayretü'l Ebrar Temelinde Gökyüzü, Yıldızlar ve Evren [Mehtap SOLAK SAĞLAM] • 1151-1160

Yusuf Has Hacib'e Göre Kapıcıbaşı [Süleyman SOLMAZ] • 1161-1172

1969'dan Başlayarak Son 50 Yıl Boyunca Kutadgu Bilig'le Birlikte Yaşamak [Myratgeldi SÖYEGOV] • 1173-1177

Kutadgu Bilig'deki Söz Sanatlarının Eğiticiliği ve Öğreticiliği Üzerine Görüşler [Zharkynbike SULEİMENOVA] • 1178-1187

Kutadgu Bilig'deki Atasözlerinin Kırgız Türkçesindeki Karşılıkları [Negizbek ŞABDANALİYEV] • 1188-1200

Kutadgu Bilig'de İsimlere Eklenen Yardımcı Filler Üzerine [Hatice ŞAHİN] • 1201-1206

Kutadgu Bilig'te Esmayıhüsna Karşılığı Kullanılan Kavramlar [Cevdet ŞANLI] • 1207-1231

Kutadgu Bilig'de Bazı Kişi Adlarının Köken ve Anlam Bilimi Açısından Değerlendirilmesi [Mesut ŞEN] • 1232-1239

Kutadgu Bilig'in Kahire Nüshasında Ötrenin İşlevleri [Serkan ŞEN, Najibullah BEGZAD] • 1240-1248

Kutadgu Bilig Bağlamında Değerlerimiz [Tuğba ŞİMŞEK, Ömer İNCE] • 1249-1260

Kutadgu Bilig Macaristan'da [Edit TASNÁDI] • 1261-1267

Kutadgu Bilig'in Söz Varlığına Katkılar [İbrahim TAŞ] • 1268-1279

Kutadgu Bilig'in Kavram Dünyasında Evlilik [Emine TEMEL] • 1280-1298

Kutadgu Bilig'de Semboller Üzerinden Budist Etki [Hacer TOKYÜREK] • 1299-1311

Kutadgu Bilig'de Doğadan İnsana Aktarım Metaforları (Hayvanlar) [Funda TOPRAK] • 1312-1323

Kutadgu Bilig'de Karşılaştırma Kategorisi İşaretleyicisi Olarak "Yig" [Yeter TORUN ÖĞRETMEN] • 1324-1333

Kutadgu Bilig ve Yetim Oğlan'ın Hikâyesi [Battulga TSEND] • 1334-1338

Yusuf Has Hacib'in (Balasaguni) Kutadgu Bilig Eserindeki Odgurmuş Karakteri [Aleksandr TSOI] • 1339-1347

Kutadgu Bilig ve Yunus Emre'de Söz Algısı [Fikret TÜRKMEN, Soner SAĞLAM] • 1348-1361

Kutadgu Bilig'de Kap Metaforları [Nagehan UÇAN EKE] • 1362-1377

Yanut / Cevāb Bağlamında Ḳutaḍġu Bilig Üzerine Bir Değerlendirme [Mustafa UĞURLU] • 1378-1383

Kutadgu Bilig'de Düş Motifi [Avazkhon UMAROV] • 1384-1388

Kutadgu Bilig'in Kırgızistan Kültür / Toplum Hayatındaki Yeri ve Üzerinde Yapılmış Çalışmaların Değerlendirilmesi [Nurdin USEEV] • 1389-1396

Kutadgu Bilig'in Söz Varlığı ve Günümüz Türk Lehçeleriyle Karşılaştırılması [Ceyhun Vedat UYGUR] • 1397-1439

Toplumsal Kurallar Bağlamında Kutadgu Bilig'de Siyasi-Hukuk Kültürü ve Siyasi-Hukuk Dili [Gatibe VAGİFKIZI] • 1440-1448

Kutadgu Bilig'deki Bazı Bilişsel Eş Anlamlı Sözcükler ve Eş Dizimlileri [Özen YAYLAGÜL ÜSTÜNEL] • 1449-1466

Kutadgu Bilig'de Yükümlülük Kipliği İşaretleyicileri [Habibe YAZICI ERSOY] • 1467-1479

Kutadgu Bilig Dilindeki İnsan Kavramı [Magripa YESKEYEVA] • 1480-1485

Kutadgu Bilig'de Bellek Fiilleri Üzerine Notlar [Hüseyin YILDIZ] • 1486-1505

Kutadgu Bilig'de Mavi Göğe Doğru Yol Almak [Muhammed Emin YILDIZLI] • 1506-1513

Kutadgu Bilig'deki Füllerin Semantik Tasnifi Üzerine [Emrah YILMAZ] • 1514-1546

Kutadgu Bilig'e Edim Bilimsel Bakış: Kutadgu Bilig'de Kullanılan Nezaket Stratejileri [Engin YILMAZ] • 1547-1561

Karahanlı ve Harezm Türkçesi Eserlerinde Ünlülerin Yazılışındaki Çeşitlilik Üzerine [Bilâl YÜCEL] • 1562-1587

Terim Türetmede Yararlanılan Eski Kaynaklardan Kutadgu Bilig [Hamza ZÜLFİKAR] • 1588-1595

Şemsettin Sami'nin Kutadgu Bilig Değerlendirmesi ve Bu Önemli Eserin Arnavut Dil Bilimi Üzerindeki Yansımaları [Lindita XHANARI (LATIFI)] • 1596-1603

Kutadgu Bilig'de Kurucu Yapı Olarak Metin-Cümleler [A. Mevhibe COŞAR] • 1604-1616

Kutadgu Bilig'de Geçen "Kumaru" Sözcüğü Üzerine [Ahmet KARAMAN] • 1617-1624

Kutadgu Bilig'in Kavram Dünyasında Evlilik

Emine TEMEL*

Giriş

Türkler, tarihin belirli zamanlarında pek çok coğrafyada çeşitli devletler kurmuşlar ve değişik coğrafyalarda farklı dinlerin etkisi altına girmişlerdir. Farklı dinleri benimsemiş olan Türkler, kullandıkları alfabelerinde de ona göre tercihlerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda Türkler, 10. yüzyılda İslam dinine girmişler ve bu dinin etkisi ile de alfabe değiştirerek birtakım eserler vermişlerdir. Türk tarihinde İslamiyet'i kabul eden ilk Müslüman Türk sülalesi ise Karahanlılar olmuştur. Doğu ve Batı Türkistan'da hüküm sürmüş olan bu Müslüman Türk sülalesinin kurduğu devlet de Karahanlı Devleti (840-1212) olarak ifade edilmektedir (Kök, 2004, s. IX). Türk kağanlarının ilk Müslüman soyu olan Karahanlıların kökeni hakkında ise yedi farklı görüş ileri sürülmektedir:

Uygur: J. Deguignes, J. H. Klaproth, J. P. Abel Rémusat, H. Vámbéry, Radloff;

Türkmen: J. V. Hammer-Purgstall, G. Weil;

Yağma: W. Barthold, V. Minorsky;

Karluk: R. Grenard, Ed. Chavannes, R. Genç;

Karluk-Yağma: M. F. Köprülü, Z. V. Togan;

Çigil: W. Barthold, Z. V. Togan;

T'u-chue -A-shi-na (Tukyu-Göktürk): Z. V. Togan (Pritsak, 1997, s. 252, Özaydın, 2001, s. 405).

Karahanlıların kökeni ile ilgili üzerinde en çok konuşulan görüş Yağma ve Karluk tezleridir:

V. V. Barthold, V. Minorsky ve F. Sümer; Yağmaların, Tokuz Oğuzların yani Uygurların bir kolu olduğunu ve Tokuz Oğuzların başbuğlarının da Karahanlılar olduğunu ifade etmektedirler (Ercilasun, 2007, s. 287). Z. V. Togan da Karahanlıların, Yağma ve Çigil aşiretinden geldiğini söylemektedir. Togan, Yağmaların Tokuz Oğuzlara dayandığını ve Tokuz Oğuzların da Köktürkler gibi "Açina" neslinden geldiğini ileri sürmektedir (Togan, 1981, s. 58). Karahanlıların, Yağma Türklerinden geldiğini savunan bir diğer araştırmacı ise R. Genç'tir. Genç de diğer araştırmacılar gibi Yağmaların, Uygurların bir kolu olduğunu ve

* Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, *emine.temel@istanbul.edu.tr*

başlarında bulunan hükümdarların da Uygur (Toguz-Guzz) hükümdar ailesinden olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca Karahanlılardan başka hiçbir Türk devletinde hükümdarların Buğra Han unvanını kullanmadıklarını fakat *Mücmelü't Tevarih ve'l Kısas*'ta Yağma hükümdarlarına Buğra Han denildiğinin açık bir şekilde kayıtlı olduğuna dikkati çekmektedir (Genç, 2002, s. 806).

Karahanlıların Karluklardan geldiği tezinin ise en büyük savunucusu O. Pritsak'tır. Pritsak'a göre Kara-Hanlılar sülalesi, T'u-chüe A-shi-na hanedanının bir kolu olan Karluk hanedanına bağlanmaktadır. Karluk kavmî birliğini vücuda getiren üç kavmin iki önemli unsurunu ise Çigil ve Yağma Türkleri oluşturmaktadır. Siyasi isim olarak Türkmen adını da taşıyan Karluklar 744-840 yıllarında Uygurlara dâhil olmuşlardır (Pritsak, 1997, s. 252). Bir başka görüşe göre ise Karahanlılar çağının, öncesiyle birlikte üç bölüme ayrılabileceği söylenmektedir:

1. Uygur-Karluk Birliği (766-840),

2. İslam'dan önce Karluk (Karahanlı) Devleti (840-932),

3. Müslüman Karluk (Karahanlı) Devleti (932-1212) (Şener, 2002, s. 1498).

Sonuç olarak Uygurların bir kolu olan Yağmalar, Ötüken'deki Uygur Devleti'nin (Dokuz Oğuzlar) M 840 yılında Kırgızlara mağlup olup yıkılmasının ardından önce batıya göç etmiş ve Kaşgar bölgesine yerleşmişlerdir. Buraları Karluklardan alarak kendilerine yurt yapan Yağmalar, daha sonra Çu ve İli vadilerine de yayılarak Balasagun'u ele geçirmişlerdir (Özaydın, 2001, s. 405).

Köktürkler ile başlayan ve Uygur Devleti zamanında gelişerek devam eden Türk kültür medeniyeti Karahanlı Devleti zamanında İslam kültür ve medeniyeti ile birleşmiş ve Türk-İslam medeniyeti ortaya çıkmıştır. Türk-İslam kültür ve medeniyetinin ilk ürünleri ise Karahanlı Devleti zamanında verilmiştir (Yazıcı, 1992, s. 93). Karahanlı Türkçesi ile kaleme alınan İslami Türk edebiyatının en hacimli eserlerinden ilkini *Kutadgu Bilig* teşkil etmektedir.

2. *Kutadgu Bilig*'in (H 462/ M 1069-1070) Tavsifi

Türk kültür tarihinin en önemli kaynaklarından olan *Kutadgu Bilig*, ilk Türk-İslam şairi olan Balasagunlu[1] Yusuf Has Hacib (1017-1077) tarafından

[1] Yusuf Has Hacib, önemli kültür merkezlerinden ve Karahanlı şehirlerinden olan Kuz Ordu'da (Karabalgasun) doğmuştur.

… *balasaġun* mevludluġ perhiz idisi er turur (A 24-25)

bu teij i turuġlaġ ḳuz ordu ili

tüp aŝlı nesebdin yorımış tili (B 57)

Karahanlı Türkçesi ile yazılmış ve Doğu Karahanlı hükümdarı olan Ebu Ali Hasan bin Süleyman'a (Tawgaç Kara Buğra Hanlar Hanı[2])[3] sunulmuştur. Türklerin inanç, kültür, düşünce, ahlak gibi değerleri hakkında bilgi veren bu eserin bilinen biri Uygur ikisi Arap harfli olmak üzere üç yazma nüshası bulunmaktadır.

2.1. Eserin Nüshaları

Kutadgu Bilig'in bulunuş tarihlerine göre sıraladığımız nüshaları şunlardır:

a. Herat (Viyana) Nüshası

Viyana nüshası olarak da bilinen ve ilk ortaya çıkan Uygur harfli nüsha, M 1439 (H 843) yılında Herat'ta istinsah edilmiştir. Arat, bu nüshanın Arap harfli bir nüshadan Uygur harfleri ile istinsah edildiğini fakat müstensihin Uygur harflerine vâkıf olması ile birlikte *Kutadgu Bilig*'i iyi okuyamadığını, metnin Uygur harflerine aktarılırken bazı kelimelerin anlamlarının bilinmediğini ifade etmektedir (Arat, 1977, s. 1038-1047).

Balasagun'da yazılmaya başlanıp Kaşgar'da tamamlanan[4] bu eser, önce Tokat'a 1474 yılında da Şeyhzade Abdürrezzak Bahşı tarafından İstanbul'a getirilmiştir. Sonra 1796 yılında Avusturyalı Doğu bilgini Joseph von Hammer-Purgstall (1774-1856), bu nüshayı satın alarak Viyana Saray Kitaplığına vermiştir. İlim dünyasına ilk olarak 1825 yılında Fransız diplomat Amédée Jaubert tarafından *Journal Asiatique*'de yayımlanan bir makale ile tanıtılan bu nüshanın ilk yayımını Macar asıllı Türkolog Ármin Vámbéry (1832-1913) seçmeler şeklinde yaparken Alman asıllı Doğu bilgini Wilhelm Radloff (1837-1870) tamamını neşretmiştir (Dilâçar, 2003, s. 38). Türk Dil Kurumu ise bu nüshanın tıpkıbasımını 1942 yılında yayımlamıştır. Herat nüshası hâlâ Viyana'da Avusturya Devlet Kütüphanesinde yer almaktadır (Ercilasun, 2007, s. 295).

b. Kahire (Mısır) Nüshası

Arap harfli Kahire nüshası 1374 yılından önce İzzeddin Aydemir adına istinsah edilmiş olup Kahire Hidiv Kütüphanesinin Alman müdürü Moritz

---

[2] *meliknıŋ öŋinde oḳımış munı*
bu tawgaç ḳara buġra ḫanlar ḫanı (B 60)

[3] Eserin sunulduğu hanın tam adı Fergana nüshasında, manzum mukaddimede şöyle geçmektedir: *li-ḫaḳani'l-ecelli'l-muẓafferi'l-mü'eyyedi naṣıri'l-ḥaḳḳi ve'd-din ṣawġaç uluġ buġra ḫan eba 'ali ḥaṣan bin arslan ḫan raḥmetu'llahi aleyhi* (B17/8-9; Arat, 2007, s. 23).

[4] *bu togmış ilindin çıkıp barġanı* *barusın bitmiş yetürmiş nizam*
kişabnı ḳoşupan tükel ḳılġanı (B. 58) *bu ḳaşġar ilinde ḳoşulmış temam* (B. 59)

tarafından 1896 yılında bulunmuştur. Bu nüshanın tıpkıbasımı, Türk Dil Kurumu tarafından 1943 yılında yayımlanmıştır (Ercilasun, 2007, s. 296).

c. Fergana Nüshası

Arap harfli Fergana nüshası, 14. yüzyılın ilk yarısında istinsah edilmiş en eski nüshadır. Bu nüsha, Hakas Türklerinden Nikolay Fyodoroviç Katanov'un (1862-1922) asistanı A. Z. Velidi Togan (1891-1970) tarafından 1913 yılında Fergana'nın Nemangen şehrinde bulunmuş ve ilim dünyasına *Rus Arkeoloji Cemiyetinin Şark Şubesi Muhtıraları* mecmuasında tanıtılmıştır (1914, s. 312-313). Birinci Dünya Savaşı esnasında kaybolan bu nüshayı tekrar 1925 yılında Özbek bilgin Fıtrat bulmuştur (Fiträt, 1925, s. 68-74; 1927, s. 154-158). Türk Dil Kurumu ise bu nüshanın tıpkıbasımını 1943 yılında yayımlamıştır. Fergana nüshası bugün Taşkent'te bulunmaktadır (Ercilasun, 2007, s. 296).

2.2. Eserin Muhteviyatı

1870 yılında H. Vambéry tarafından "İlk defa bize Türklerin içtimai ve idari durumlarına göz atmak imkânını veren eser" olarak takdim ettiği *Kutadgu Bilig*, 6.645 beyitten ve 85+3[5] bölümden oluşan bir mesnevidir (Kafesoğlu, 1970, s. 3). Türk-İslam edebiyatının ilk ürünü olan bu eser, dört farklı soyut kavramın temsilleri olarak seçilen dört kişinin konuşması üzerine inşa edilmiştir:

1. Kün-Togdı: Hükümdardır ve adaleti, kanunu temsil eder.

2. Ay-Toldı: Vezirdir ve baht, talih, ikbali, "kut"u temsil eder.

3. Ögdülmiş: Vezirin oğludur ve aklı, anlayışı, ilmi temsil eder.

4. Odgurmış: Vezirin zahit kardeşidir ve akıbeti, kanaati temsil eder (Arat, 2007).

Medeni bir Türk muhitinde asırlardan beri toplanmış ahlak, siyaset ve hukuka dair düşüncelerin yer aldığı *Kutadgu Bilig* (Arsal, 1947, s. 93-97), anlatılmak istenen mevzuların dört kişi üzerinden sembolize edilerek tahkiye üslubu ile ortaya konulduğu didaktik bir eserdir.

Bu eserin konusunu kısaca şu şekilde özetleyebiliriz: Kün-Togdı adında devletine faydalı olmak isteyen bir hükümdar (ilig) vardır. Kendisi yönetimin yükünü taşıyamadığı için yanına birini arar. Ay-Toldı da bunu fırsat bilerek kendisini aklı ve bilgisi sayesinde hükümdara ispatlar ve onun veziri olur. Ay-Toldı hükümdara; bir hizmetçi olarak geldiğini, hizmet etmenin bir erdem olduğunu, kendisinin "kut"u (saadeti) temsil ettiğini, "kut"a erişmek için çok kez

[5] Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*'de konuları, baplara ayırarak işlemiştir. Eser, sonradan eklenen üç bap ve 85 bölümle birlikte toplam 88 baptan meydana gelmektedir.

göz yummak gerektiğini söyler. Hastalanıp ölmeden önce oğlu Ögdülmiş'i hükümdara emanet eder. Ay-Toldı'nın hizmetlerinden memnun olan hükümdar, Ay-Toldı'nın ölümünden sonra, oğlu Ögdülmiş'i vezir yapar. Hükümdar, Ögdülmiş'in hizmetlerinden memnun kalarak onu yetiştirmeye karar verir. Ona, faydalı ve kötü şeylerin neler olduğunu, temsil ettiği anlayışın (ukuş) tanımını sorar ve aldığı cevaplardan memnun olunca onu yetiştirmeye devam eder. Bir gün vezirine yardımcı bulmak ister ve Ögdülmiş, akrabalarından olan ve dağda hayatını sürdüren Odgurmış'ı önerir. Ancak Odgurmış, hükümdarın mektupla yaptığı ricalara rağmen hiçbir görevi kabul etmek istemez. Çünkü o; akıbeti, dünyanın sonunu, temsil etmekte ve dünya nimetleri ile olan her şey ona boş gelmektedir. Odgurmış sadece Allah'a bağlıdır. Fakat davetler devam edince hükümdarın üçüncü çağrısından sonra Odgurmış, Kün-Togdı'nın yanına gider. Hükümdara, dünyanın fâni, ölümün ise kaçınılmaz olduğunu söyler ve tekrar dağa döner. Odgurmış sonra hastalanır. Ögdülmiş, Odgurmış'ı yalnız bırakmamak için yanına gittiğinde ise onun ölüm haberini alır. Böylece Kün-Togdı ve Ögdülmiş yurdu beraber adaletli bir şekilde yönetirler (Dilâçar, 2003, s. 92-144; Karahan, 1988, s. 23-24).

3. *Kutadgu Bilig*'in Kavram Dünyasında Evlilik

Kutadgu Bilig, İslamiyetin kabulü ile birlikte yeni bir çevreye uyum sağlayan Türklere, gündelik hayatın kuralları, ideal insan modeli, her iki dünyada da saadete erişmenin yolları, bilgi, erdem, adalet, doğruluk vs. duyguların neler olduğu ve bunların ne şekilde elde edilebileceği yönünde öğütler veren ve bunu da teşhis sanatı ile yapan alegorik bir eserdir.

Bu bildiride *Kutadgu Bilig*'in müstakil bir bahis olarak da ele aldığı evlilik kavramı incelenecektir. Evlilik ile ilgili verilen nasihatler tespit edilecek ve İslamiyet'i benimseyen Türklerin evliliğe, kadın-erkek ilişkilerine, çocuklara olan bakışı, tespit edilen belli başlı kavramlar üzerinden yola çıkılarak analiz edilecektir. Bu bildiride Reşit Rahmeti Arat'ın 2007 yılında Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkan Yusuf Has Hacib *Kutadgu Bilig I Metin*, 1988 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan II Çeviri ve Kemal Eraslan, Osman Fikri Sertkaya ile Nuri Yüce'nin beraber hazırladığı 1979 yılında Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından yayımlanan III İndeks adlı eserler esas alınmıştır.

Kutadgu Bilig'de evlilik kavramını toplu olarak LXII. bapta Ögdülmiş'in Odgurmış'a söylediği bahisler arasında yer alan ve 29 beyitten (4475-4503) oluşan "Evlik Negü Teg Almaḳnı Ayur (Nasıl Evlenileceğini Söyler)" bölümü ile bu bölümden sonraki LXIII. bapta da çocukların nasıl terbiye edileceğinin söylendiği ve 23 beyitten (4504-4526) oluşan "Oġul Ḳız Toġsa Neteg İgiḍgüsin Ayur" bölümünde görüyoruz.

Bunun dışında evlilik kavram alanı içinde değerlendirilebilecek ve bizim üzerinde çalıştığımız diğer beyitler şunlardır:

1. Evlenilecek kadınlarla ilgili bahisler: 1165, 1303-1304, 2283, 3372, 3574, 3581, 3584, 3608, 6474,
2. Gelin kızlarla ilgili bahisler: 494, 2380, 3540, 3567, 3839,
3. Evlenmek kavramı ile ilgili bahisler: 56, 4607,
4. Kadın-erkek ilişkileri ile ilgili bahisler: 979, 980,
5. Çocuk sahibi olmakla ilgili bahisler: 110, 817-818, 1163-1166, 1482, 1793, 1822-1823, 2278, 2403, 3377-3380, 3382, 3384, 3386-3391; 3582-3583, 3784, 4575, 5767-5768,
6. Çocuk terbiyesinin, çocuk yetiştirmenin önemiyle ilgili bahisler: 1218-1228, 1486, 1489- 1495,
7. Kız çocuklarının karakteristik özellikleriyle ilgili bahisler: 399-400, 564, 5827, 6122-6129,
8. Oğlan çocuklarının karakteristik özellikleriyle ilgili bahisler: 186, 1624-1625, 1802, 1950, 2574, 3003,
9. Erkeklerin karakteristik özellikleriyle ilgili bahisler: 1730, 3442, 3444, 5079, 6583,
10. Anne ve baba ile ilgili bahisler için bk. Eraslan, Sertkaya, Yüce, 1979, s. 19-20, 35.

İnsan yaşamının en önemli noktalarından, eşik olarak nitelendirilebilecek önemli süreçlerinden biri evliliktir. Bir kadın ile bir erkeğin aile kurmak üzere kanunların öngördüğü şekilde bir araya gelmesine, nikâhlanmasına "evlenmek" adı verilmektedir (Çağbayır, 2007, s. 1519). İnsan soyunun devamı için toplumun en küçük birimini teşkil eden ailenin kurulması gerekmektedir. İslam dini de evliliğe önem vermiş ve gençleri bu uğurda teşvik etmiştir: "Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız ona itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır (Hucurat Suresi, 13. ayet)."

Her toplumun evlilikle ilgili benimsediği bir değer yargısı, gelenek ve göreneği vardır. Her kültürün evlenme sürecine dair benimsediği bazı kuralları bulunmaktadır. Toplumlara ve bölgelere göre değişen evlilik algısı, bu bildiride *Kutadgu Bilig* metni üzerinden ve kullanılan kavramlar açısından ele alınacaktır. İslamiyet ile birlikte ilk yazılı ürünlerden olan *Kutadgu Bilig*'de evlenme olgusuna bakıldığında ilk olarak erkek merkezli bir aile yaşamının olduğu dikkati çekmektedir.

Evlilikte, erkek merkezli bir yapının varlığını öncelikle kullanılan fiil teşkillerinden daha sonra bazı sözcük ve sözcük öbeklerinden takip etmek mümkündür:

3.1. Kavram alanı "evlenmek" olan fiil kuruluşları

Türklerde erkek ile kadının aile kurmak üzere bir araya gelmesi "ev" kavramı üzerinden ifade edilmiştir. *Divanu Lügati't-Türk*'te *ewlen-* (Atalay, 1986, s. 207) fiili ile karşılanan bu kavram *Kutadgu Bilig*'de *al-* fiili ile hem müstakil hem de birleşik fiil öbeği şeklinde ifade edilmektedir.

Evlenmek ile ilgili kullanılan fiillere bakıldığında bu hareketin erkek merkezli bir düşünce etrafında şekillenip "erkeğin kız alması, kadın alması, eş alması" manasında tek taraflı bir bakış açısının sonucu olarak *al-* fiili etrafında gelişen bir anlatımın oluştuğu fark edilir. *Kutadgu Bilig*'de *al-* fiili, çoğu yerde birleşik fiil öbeği (KB 3371, 4475, 4477, 4479, 4481, 4483, 4486, 4490)[6] şeklinde bazı yerlerde de müstakil (KB 4483, 4498) olarak yer almaktadır. Evlenmek erkek açısından "almak" olarak algılanırken kadın açısından da "varmak, gitmek" şeklinde algılanır. Metinde iki yerde "kızın evlendirilmek üzere bir aileye gelin olarak verilmesi" manasında *bir-* fiili (KB 56, 4507) kullanılmaktadır.

Gerek tarihî gerekse çağdaş bazı lehçelerde "ev kurmak, ev açmak, ev sahibi olmak" anlamlarında türetilen "evlenmek" sözcüğünün erkek için kullanıldığı görülmektedir. Erkek, daima evini kuran, düzenini oluşturan, ev açma yetkisine sahip olan bir model olarak vasıflandırılmıştır (Sağol, 2006, s. 663). Bu yüzden erkek; eşini beğenir, seçer, alır ve düzenini kurmak amacıyla evlenir.

- **al-:** Evlenmek.
  kisi alma ***alsa*** *özüŋke ḳurı*
  sen alġıl saḳınuḳ erenler eri (KB, 4483) "Ey takva sahibi insan, evlenme; evlenirsen kendi dengin ile evlen." [7]
- **evlik al-:** Kadın almak, evlenmek.
  ḳalı ***evlik almaḳ*** *tilese özüŋ*
  talusın tile keḍ yiti ḳız közüŋ (KB, 4475) "Eğer evlenmek istersen çok dikkatli ol ve iyi bir kız ara."

---

[6] *Kutadgu Bilig*'de yer alan beyit numaralarına karşılık gelmektedir.

[7] *Kutadgu Bilig*'de söz konusu meselelerle ilgili birden fazla yerde tespit edilen beyitlerden sadece biri örnek olarak gösterilecektir. *Kutadgu Bilig*'deki beyitlerin Türkiye Türkçesi karşılıkları verilirken Reşit Rahmeti Arat (1988), *Yusuf Has Hacib - Kutadgu Bilig II Çeviri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi yayınından istifade edilmiştir.

- **ev ḳızı al-:** Bekâr kız, aile kızı almak.
  *usa **ev ḳızı** al elig tegmedük*
  seniŋde aḍın er yüzin körmedük (KB, 4477) "Alacaksan el değmemiş ve senden başka erkek yüzü görmemiş olan bir aile kızı almaya çalış."
- **kişi / kisi al-:** Kendine eş almak, evlenmek.
  kisi alsa özde ḳoḍı al köni
  sevincin keçürgey sen öḍlek küni (KB, 4481) "Evleneceksen kendinden aşağı derecede biri ile evlen, ömrünü huzur içinde geçirirsin."
- **ḳızıġ erke bir-:** Kızını bir aileye gelin olarak vermek, yuva kurması için bir erkeğe vermek, evlendirmek.
  oġulḳa kisi al ***ḳızıġ erke bir***
  "saḳınçsız tirilgil aya ḳutluġ er (KB, 4507) "Oğula kız al, kızı ere ver; ömrünü dertsiz geçir, ey mesut insan."
- **ḳızıġ evde (begsizin) tutma-:** Kızı evde bekletmemek, evlendirmek.
  ḳızıġ tutma evde uzun ***begsizin***
  "ökünç birle ölgey özüŋ igsizin (KB, 4510) "Kızı çabuk evlendir, uzun müddet evde tutma; yoksa hastalığa lüzum kalmadan yalnız bu pişmanlık seni öldürür."

3.2. Kavram alanı "evlenilecek kız, kadın" olan sözcükler

Kutadgu Bilig'de evlilikle ilgili açılan LXII. bölümde evlenilecek kadında olması gereken vasıflar tek tek sıralanmaktadır. *Kutadgu Bilig*'e göre evlenilecek kadında bulunması gereken özellikler şu şekilde ifade edilmektedir:

1. Soylu, temiz, hayâ ve takva sahibi olmalıdır (KB, 4475, 4476, 4488, 4489, 4497, 4498, 4501, 4502).
2. Bakire olmalıdır (KB, 4477).
3. Erkeğe denk olmalıdır. (KB, 4479, 4481, 4483, 4491, 4495, 4496).
4. Güzel huylu, ahlaklı ve karakterli olmalıdır (KB, 4482, 4484, 4485, 4487, 4493, 4494, 4500).

Divanu Lügati't-Türk'te "ewlük" (Atalay, 2006, s. 251), Dede Korkut Kitabı'nda "ivüŋ tayaġı (evin desteği, direği)" (Ergin, 1997, s. 76), *Kutadgu Bilig*'de "evlik"[8] olarak karşılanan "kadın" sözcüğünün evlenmek ve aile kurmak olgusunun temelini teşkil ettiği görülmektedir.

[8] *Kutadgu Bilig*'de iki yerde *evlig* olarak geçen dar ünlülü sözcüğün bu anlamı "kadın"ı değil "ev sahibi, evi olan" kavramını karşılamaktadır. Kaşgarlı tarafından

- **evlik:** Karı, zevce, eş. (KB, 4487, 4607)

  *aya bay tilegli sen **evlik** talu*

  bulun bolmaġıl sen ay bilgi tolu (KB, 4491) "Ey seçkin ve bilgili insan, sen zengin bir kadın ile evlenmek isteyerek kendini onun esiri durumuna sokma."

Metinde, "evlik" sözcüğünün dışında "evlenilecek kız, kadın" ile ilgili tespit ettiğimiz diğer sözcükler şunlardır:

- **tişi:** Karı, zevce, eş. (KB, 4498, 4503)
  "Dişi, kadın" anlamındaki "tişi" sözcüğü iki yerde "evlenilecek kadın" manasında kullanılmış olup diğer beyitlerde sadece "genel manasıyla kadın" olarak yer almaktadır:
  *ḳalı bulsa eḍgü saḳınuk **tişi***
  yava ḳılma alġıl ay eḍgü kişi (KB, 4498) "Eğer iyi ve takva sahibi bir kadın bulursan bu fırsatı kaçırma, derhâl evlen, ey iyi insan."
- **kisi:** Karı, eş. (KB, 3386, 4502)
  *saḳınuḳ tile sen **kisi** ay bügü*
  saḳınuḳ bolunsa bolur törtegü (KB, 4502) "Ey hakim insan, takva sahibi olan kadın iste; takva sahibi biri bulunursa her dört şey onda birleşmiş olur."
- **ev ḳızı:** El değmemiş, erkek yüzü görmemiş aile kızı.
  *usa **ev ḳızı** al elig tegmedük*
  seniŋde aḍın er yüzin körmedük (KB, 4477) "Alacaksan el değmemiş ve senden başka erkek yüzü görmemiş olan bir aile kızı almaya çalış."
- **kelin ḳız:** Gelin, evlenen kız.

Evlenilecek kız için kullanılan bir diğer kavram ise "erkeğin evine gelmek" anlamından türeyen "kelin" (KB, 494, 2380, 3839, 3540, 3567) sözcüğüdür. *Kutadgu Bilig*'de gelin bir beyitte müstakil olarak kullanılırken diğer beyitlerde farklı kavramlarla ilişkilendirilerek anlatılmıştır: Metinde dünyanın insan karşısına çıkışı ile tuzak kuran bir insanın görüntüsü, süslenmiş bir geline benzetilerek bunların gelin gibi gönlü heyecanlandırdıklarından ve çeldiklerinden bahsedilmiştir. Ayrıca dünyanın aydınlık oluşu, yüzünü yeni açan geline; bilmediği memlekete giden insan, dili tutulmuş yeni geline benzetilmiştir.

"kadın" manasındaki sözcük, konuşma dilinde artık böyle telaffuz edildiği öne sürülerek "ü"lü olarak kaydedilmiştir. Barutcu, *evlüg* sözcüğünün "kadın" manasının İslami muhit dışındaki Eski Türkçe metinlerinde tespit edilememiş olup bu manasının da anlam genişlemesiyle "ev sahibi, evi olan"dan sonra ortaya çıkmış olabileceğini ifade etmektedir (Barutcu Özönder, 2018, s. 220).

kelin ḳız *sevinci küḍen tünleri*

kür alp er küvençi çerig künleri (KB, 2380) "Gelin kızların sevinçli anları zifaf geceleridir; cesur ve kahraman erkeğin iftihar edeceği zamanlar da harp günleridir."

Metinde evlenilecek olan kadın, neslin devamını sağlayan, soyun ilerlemesinde birincil unsur olarak nitelendirilen bir model olarak tanımlanmıştır:

- **uruġ kesmegüke kisi**: Neslin kesilmemesinin çaresi olan kadın.

  negü tir eşitgil kişi öḍrümi
  uruġ kesmegüke kisi *ol emi* (KB, 3372) "İnsanların seçkini ne der, dinle; neslin kesilmemesinin çaresi kadındır."

Metinde sadece bir kez kullanılan ve "eş, zevce" manasına gelen bir diğer sözcük de "evçi"dir:

- **evçi:** Kadın.
  uruġluġ tarıġlıġ beḍükler tili
  beḍükrek bolur bolma ***evçi*** *ḳulı* (KB, 4496) "Soyu sopu büyük olan kimseler yüksekten konuşurlar; sen kadın esiri olma."

3.3. Kavram alanı "erkek" olan sözcükler

Kutadgu Bilig'de evlenilecek kızların nasıl olması gerektiğine dair özellikler tek tek sıralanırken evlenilecek erkeklerin özelliklerinden hiç bahsedilmemiş olması dikkati çekmektedir. *Kutadgu Bilig*'e göre evlilik kurumunda dikkat edilmesi gereken en önemli husus eş olarak seçilen kadının güzel ahlaklı, iyi huylu, soylu, takva sahibi olması gerektiğidir. Seçilen, beğenilen kadınlar bu özellikleri taşıdıktan sonra erkeğin huyu, karakteri, dış görünüşünün bir önemi bulunmamaktadır. Öte yandan evlenilecek kadınların karakter olarak çoğunlukla nasıl olması gerektiğinin anlatıldığı beyitlerde erkeklere karşı birbirinden farklı hitap şekillerinin kullanıldığı görülmektedir.

Kutadgu Bilig'de "yetişkin erkek, evlenilecek yaşa gelmiş insan" anlamlarını karşılamak üzere "er" (KB, 980, 3371, 4517, 4520, 4522) ve "oġul" (KB, 4507, 4515) sözcükleri kullanılmaktadır:

tişike bir erkek bolur kör ***eri***
anıŋdın toġar toġsa iki urı (KB, 980) "Dişi için bir erkek koca olur; eğer doğarsa bunlardan iki çocuk doğar."

Erkek kavramına karşılık gelecek şekilde kullanıldığını tespit ettiğimiz diğer sözcükler şunlardır:

- *Saḳınuk erenler eri* "takva sahibi insan" (KB, 4483)
  Ay körklüg ḳoluġlı "güzellik arayan (adam)" (KB, 4485)

- *Aya erde baş* "erkeklerin ileri geleni" (KB, 4486)
- *Aya bilgi tolu* "ey seçkin ve bilgili (adam)" (KB, 4491)
- *Aya tilegli kişi edgüsü* "ey güzellik arayan insanların iyisi" (KB, 4493)
- *Inal* "annesi hakan soyundan babası halktan olan bütün gençlere verilen unvan, beyzade, inanılır insan" (KB 4497)
- *Ay unur* "ey kudretli (insan)" (KB, 4501)
- *Ersig kişi* "ey mert (insan)" (KB, 4503)
- *Eren erkeki* "erlerin eri erkek" (KB, 4523)
- *Ḳızġu eŋlig yüzi suvluġ er* "al yanaklı yüzü sıhhatle parlayan erkek" (KB, 4524)

İslamiyet öncesi Türk toplumuna bakıldığında kadın ile erkeğin eşit haklara sahip olduğu görülmektedir. Orhun Abidelerinde kağan ile hatun isminin birlikte geçmesi bunun en önemli göstergelerindendir. Bilge Kağan yazıtında "Türk budun yoḳ bolmazun tiyin bodun bolçun tiyin ḳaŋım İltiriş ḳağanıġ ögüm *İlbilge ḳatunuġ* teŋri töpüsinde tutup yügerü kötürmiş erinç (BK/D, 11) "Türk milleti yok olmasın diye millet olsun diyerek babam İlteriş kağanı annem İlbilge Hatunu (O) Tanrı tepesinden (başlarından) tutup şüphesiz yukarı kaldırmıştır." ifadelerinden anlaşılacağı üzere Türk milletinin bekası kağan ile hatuna emanet edilmiştir (Ergin, 2011, s. 12-13).

Türk töresine göre kadının bütün içtimai işlerde erkeğin yanında bulunması şart olup devlet idaresinde hakanla aynı haklara sahiptir (Çandarlıoğlu, 1966, s. 22). Köktürk ve Uygur Türkleri zamanında kadın hem devlet yönetiminde hem de toplum içinde erkekle beraber önemli sorumluluklara sahipken (Gökçe, 2008, s. 232) İslami devirle birlikte Karahanlı döneminde, şehirdeki kadının eve kapatılması yönünde değişen bir kadın algısı söz konusudur. Barutcu, bu durumun yeni Müslüman Karahanlı Yusuf'un eserine yansıyan kişisel görüşü olduğu kadar onun muhitindeki değişen sosyal ve kültürel çevreyi de ortaya koyduğunu söylemektedir (Barutcu Özönder, 2018, s. 220).

Kutadgu Bilig'de evlenilecek ideal kadın tipi uzun uzun anlatılırken kadının taşıması gereken vasıflar üzerinde durulmuş, bu vasıfları taşımayan kadınlar hakkında ise son derece olumsuz bahisler zikredilmiştir. F. Köprülü, *Kutadgu Bilig*'de Orhun Kitabeleri ile mukayese edilince hâkim olan ideolojinin asla eski Türk ideolojisi olmadığını söylemektedir. Buna örnek olarak da kadına verilen değeri, kadına olan bakış açısını ele almaktadır. Eski Türk hikâyelerinde, destanlarında "kadın"; çocuğunun ilk ve başlıca öğretmeni, eşinin en fedakâr yoldaşı, ocağın temeli ve bütün faziletlerin kökeni (Köprülü, 1981, s. 168) olarak gösterilirken *Kutadgu Bilig*'de,

- Erkekleri mahveden (KB, 4524, 4525):
  neçe miŋ azıġlıġ eren erkeki
  tişilerde ötrü ***üzüldi köki*** (KB, 4523) "Nice bin kudretli ve erlerin eri erkekler kadınlar yüzünden mahvolup gitmişlerdi."
- Evden dışarı çıkılmasına müsaade edilmeyen (KB, 1303, 4513, 4514, 4518):
  ağır tut tişig sen negü ḳolsa bir
  eviŋ ḳapġı bekle yıraḳ tutġıl *er* (KB, 4520) "Kadına saygı göster, ne isterse ver; evin kapısını kilitle ve eve erkek sokma."
- Erkeklerle bir araya getirilince ölçüsünü kaçıran:
  tişig ***ḳatma erke*** *yigü içgüde*
  ḳalı ḳattıŋ erse ***keçer keçgüde*** (KB, 4517) "Yemekte, içmekte kadınları erkeklere katma; eğer katarsan ölçüyü kaçırırlar."
- Her türlü uygunsuzluğu yapan:
  tişig boşlaġ ıḍma yapa tut ḳapuġ
  tişidin ***tegir erke teŋsiz ḳamuġ*** (KB, 1303) "Kadını başıboş bırakma, kapıyı kapalı tut; insana her türlü uygunsuzluk kadından gelir."
- Sürekli gözetlenmesi gereken:
  tişi aşlı et ol ***küḍezgü etig***
  yıḍır et küḍezmese bolmaz itig (KB 4519) "Kadının aslı ettir; eti muhafaza etmeli; gözetmesen et kokar, bunun çaresi yoktur."
- Doğması bile istenmeyen (KB, 4512) bir model/tip olarak tavsif edilmektedir:
  aya ḳolda erdeş söz aydım kese
  bu ḳız ***toġmasa yig tirig turmasa*** (KB 4511) "Ey dost arkadaş, sana kesin bir söz söyleyeyim; bu kızlar doğmasa, doğarsa yaşamasa daha iyi olur."

Kutadgu Bilig'de gelin, eş, hanım olarak kadına bakış bu şekilde olumsuz iken erkek tipinin, yukarıda sıraladığımız hitap şekillerinden de anlaşılacağı üzere olumlu bir bakış açısına sahip olduğu dikkati çekmektedir.

3.4. Kavram alanı "çocuk" olan sözcükler

Evlilik kavramı içinde değerlendirilebilecek bir diğer sözcük "çocuk"tur. Evlilik ve kan bağına dayanan karı, koca ve çocuklardan oluşan toplumun en küçük birliğine aile denilmektedir (Çağbayır, 2007, s. 161). Eski Türklerde çocuk sahibi olmak ve neslin devamını sağlamak oldukça önemlidir. Çocuğu olmayan aileler âdeta hor görülmektedir. *Dede Korkut Kitabı*'nda Dirse Han oğlu Buğaç

Han destanında çocuk sahibi olmanın ne kadar önemli olduğu şu satırlarla ifade edilmektedir:

Hanlar hanı olan Kam Gan oğlu Han Bayındır yılda bir kere büyük bir ziyafet tertipleyerek Oğuz beylerini konuklarmış. Bir gün Bayındır Han yine böyle bir ziyafet hazırlığı yaparken bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere de kara otağ kurdurur. "Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayanı kara otağa alın, altına kara keçe döşeyin, önüne kara koyun yahnisinden getirin, yerse yesin, yemezse kalksın gitsin, oğlu kızı olmayana Tanrı Teâlâ gazap etmiştir, biz de ederiz, iyi bilsin." der (Ergin, 1989, s. 4).

Kutadgu Bilig'de bir yandan çocuk yetiştirmenin faziletleri (KB, 4504-4506, 4508-4509), çocuk sahibi olmanın önemi (KB, 3371-3375) anlatılırken bir yandan da çocuk sahibi olmanın olumsuz taraflarından (KB, 3377-3380, 3382, 3384, 3386-3391) hem müstakil hem de muhtelif başlıklar altında bahsedilmektedir.

Kutadgu Bilig'de erkek evlat için "oġul", kız evlat için "ḳız" sözcükleri yer almakta bazı yerlerde hem erkek hem kız çocuk için "oġul" bir yerde de "'iyal" (KB, 3390) sözcüğü kullanılmaktadır. Metinde tespit ettiğimiz çocuğa hitap şekilleri, çocuğu karşılayan diğer kavramlar ise şu şekildedir:

Odgurmış ile Ögdülmiş'in münazara ettiği XLI, Odgurmış'ın Ögdülmiş'e dünyanın kusurlarını söylediği XLII, Ay Toldı'nın oğlu Ögdülmiş'e nasihat verdiği XXI ve Ay Toldı'nın hükümdar Kün-Toğdı'ya vasiyetname yazdığı XXIII. bapta, Odgurmış'ın ve Ay Toldı'nın çocuk sahibi olmakla ilgili olumsuz düşünceleri etrafında çocuk kavramı ile ilgili kullanıldığını tespit ettiğimiz hitap şekilleri şunlardır:

- **yaġı:** düşman.
  *oġul ḳız **yaġı** ol yaġı ne kerek*
  yaġısız tiriglik takı eḍgürek (KB, 3380) "Çoluk çocuk insana düşmandır, düşman neyine gerek; düşmansız hayat sürmek daha iyidir."

- **oyuġ:** gölge.
  ne eḍgü bilig birdi ḳoyuġ
  *oġul ḳız atı erke kitmez **oyuġ*** (KB, 3382) "Bilgisi derin olan insan ne iyi bilgi vermiştir; oğul-kızın adı, insan için giderilmeyen bir gölgedir."

- **yavuz, cefa:** kötü, eziyetli.
  bu yaŋlıġ 'iyaldın ḳaçar bar vefa
  *ḳılıḳı **yavuz** ol ḳılınçı **cefa*** (KB, 3390) "Böyle çocuktan hiç vefa umulur mu, onun tabiatı kötü ve işi gücü cefadır."

Oğul veya kız sahibi olmanın zahmetli ve eziyetli bir durum şeklinde tavsif edildiği diğer beyitler şunlardır:

- Evladı olan kişinin yuvasının, parçalanan gemiye benzetilmesi:
  oġul ḳız törüse ***kimesi sınur***
  kime sınsa suvda tirig kim ḳalur (KB, 3387) "Oğul kız dünyaya gelirse gemisi parçalanır; gemi parçalanınca su içinde kim diri kalır?"
- Evlat sahibinin yediği yemeğin zehire benzetilmesi:
  oġul ḳız atasın suyurḳaġu ol
  oġul ḳız atası yimi ***aġu*** *ol* (KB, 3388) "Oğul kız sahibi insan kusuruna bakmamalı, evlat sahibinin yediği zehirdir."
- Evlat sahibinin türlü bela, mihnet ve zahmet çekmesi (KB, 3582, 3583):
  oġul ḳız atası tü emgek körer
  bela miġnet *erse yaŋan teg yüḍer* (KB, 3391) "Oğul kız babası her türlü zahmete katlanır, bela ve mihnetleri de fil gibi yüklenir."
- Evlat sahibinin uykularının kaçması:
  kimiŋ boldı erse oġul ḳız kişi
  negü teg kelir *ol kişiniŋ usı* (KB 1165) "Bir kimsenin karısı ve oğlu-kızı varsa o adam nasıl rahat uyuyabilir."
- Evladın derdinin çok olması:
  oġul ḳız saḳınçı bu tüpsüz teŋiz
  oġul ḳız sarıġ ḳıldı ḳızġu meŋiz (KB, 1164) "Oğul-kız derdi dipsiz bir denizdir, oğul-kız al yanağı soldurur."
- Evladın vefasız olması:
  oġul ḳızda ötrü ata yir erin
  oġul ḳız ***atamaz atası atın*** (KB, 1166) "Oğul-kızdan dolayı baba daima eziyet çeker; fakat oğul-kız babasının adını dahi anmaz."
- Evlada gerekirse acımadan dayak atılması:
  ayama oġul ḳızḳa ***berge yitür***
  oġul ḳızḳa berge bilig ögretür (KB, 1494) "Gerekirse oğula-kıza acımadan dayak at, dayak oğula-kıza bilgi öğretir."

Ay Toldı'nın oğlu Ögdülmiş'e nasihat verdiği XXI, Ay Toldı'nın hükümdar Kün Toğdı'ya vasiyet yazdığını söylediği XXIII ve hükümdar Kün Toğdı'nın Ögdülmiş'i çağırdığını söylediği XXIV. bapta Ögdülmiş'in ve Ay

Toldı'nın çocukla ilgili olumlu düşünceleri etrafında kullanıldığını tespit ettiğimiz hitap şekilleri şunlardır:

- **köz yaruḳı:** gözün nuru.
  yime yakşı aymış bu türk buyruḳı
  körür ***köz yaruḳı*** *oġul ḳız oḳı* (KB, 1163) "Bir Türk veziri de çok güzel söylemiş: Oğul-kız, hakikatte, gören gözün nurudur."

- **baġrım otı:** ciğerpare.
  munu men barır men ay ilig ḳutı
  turu ḳaldı oġlum bu ***baġrım otı*** **(**KB, 1482) "Ey devletli hükümdar, işte ben gidiyorum; oğlum, bu ciğerparem, burada kalıyor."

- **yurun:** parça (babasından bir parça).
  bu ay toldı oġlı ata ***yurn****ı ol*
  ata barsa ornı oġul ornı ol (KB, 1625) "Ay-Toldı'nın oğlu da babasından bir parçadır, baba giderse yerine oğlu kalır."

Bunların dışında Ögdülmiş'in Odgurmış'a ziyafet adabını söylediği LXV. bapta, çeşitli zamanlarda türlü ziyafetlerin yapıldığından bahsedilmektedir. Bu ziyafetlerin başında düğün gelirken ikinci sırada bir oğlun doğumu ve çocuğun erkekliğe ilk adımını attığı sünneti dolayısıyla yapılan eğlence yer almaktadır.

- Oğlun doğumu ve sünneti için ziyafet verilmesi:
  olarda birisi küḍenke aş ol
  ya sünnet aşı ya toġursa oġul (KB 4575) "Bunlardan biri düğün ziyafetidir, biri de ya bir oğlun doğumu ya sünneti dolayısıyla verilen ziyafettir."

Sonuç

Türklerin siyasi, sosyal, iktisadi görüşünü ortaya koyan ve kültür tarihini aydınlatan *Kutadgu Bilig*, İslami etki ile kaleme alınmış ilk eserdir. İslamiyet'in kabulü ile Türk diline çoğu din kavramı etrafında gelişen Arapça ve Farsça sözcükler nüfuz etmeye başlamıştır. Bu yazıda, merkeze evlilik kavramı alınıp bu kavram etrafında ilerleyen, bu kavramla ilişkili olan diğer kavramlar tespit edilerek evlilik sözcüğünün kavram haritası çizilmeye çalışılmıştır.

Kutadgu Bilig'de evlilik merkezinde yapılan bahislerin takip edilmesi sonucunda tespit edilen kavramlar şunlardır:

- Kavram alanı "evlenmek" fiili olan sözcükler: *evlik al-, ev ḳızı al-, kişi / kisi al-, ḳızıġ erke bir-, ḳızıġ evde (begsizin) tutma-, al-.*

- Kavram alanı "evlenilecek kız, kadın" olan sözcükler: *evlik, tişi, kisi, ev ḳızı, kelin ḳız, uruġ kesmegüke kisi, evçi.*
- Kavram alanı "erkek" olan sözcükler: *er, oġul, ınal, erkek.*
- Kavram alanı "çocuk" olan sözcükler: *yaġı, oyuġ, yavuz, cefa, köz yarukı, bağrım otı, yurun.*

Bir dilin söz varlığına bakılarak o dilin kültürünü, hayata bakışını, dünya görüşünü ortaya koymak mümkündür. Mevcut söz varlığında yer alan sözcükler, o dilin yazı dili olma sürecini ve eskiliğini belirleyen en önemli göstergelerdendir (Aksan, 1971, s. 253-261).

Kutadgu Bilig'de evlilik kavramı etrafında tespit edilen sözcüklere bakıldığında İslam dinini kabul eden o dönem toplumunun, evlilik olgusunu nasıl yorumladığı ortaya çıkmaktadır. *Kutadgu Bilig*'e göre aile kurumunun temelini kadınlar oluşturmakta olup bir yandan kadınlara saygı gösterilmesi gerektiği söylenirken öte yandan kadınların sürekli gözetim altında tutulması gereken, kendisine güven duyulmayan, her türlü zahmetin sebebi olarak görülen bir model şeklinde tanımlanması onları ikinci plana atmaktadır. Aynı şekilde çocuk, bir yandan sahip olunması gereken, neslin sürekliliğini sağlayan bir varlık olarak anlatılırken bir yandan da bütün dertlerin sebebi, insanların düşmanı olarak görülmektedir. Evlenecek erkekler hakkında ise karakter özellikleri ile ilgili müstakil olarak hiçbir bahse yer verilmezken erkeklere hitap şekillerinde onları öven türden sözcükler kullanılmaktadır.

Metinde dikkati çeken en önemli husus ise *evlen-* fiiline rastlanmamış olmasıdır. *Kutadgu Bilig*'de, "ev kurmak, ev açmak" anlamından yola çıkılarak türetilen *evlen-* fiili yerine "evlenilecek kız almak, el değmemiş/bekâr kız almak" anlamına karşılık gelen *evlik al-, ev ḳızı al-* vb. fiiller yer almaktadır. Bu kullanım bize, evliliğin "ev açmak, ev kurmak" değil de "kadın" üzerine inşa edilen fakat *al-* fiiline istinaden erkeğin baskın olduğu bir kurum olarak algılandığını göstermektedir.

Kutadgu Bilig'in söz varlığı farklı yönlerden incelendiğinde o dönemin yazı dili, toplumun dünya görüşünün algılanmasına katkı sağlayacak, çağdaş söz varlığı ile mukayese edildiğinde ise aradaki kültür geçişinin hangi evrede olduğunu takip etmek mümkün olacaktır.

Kısaltmalar

BK/D	Bilge Kağan Abidesi/Doğu yüzü
C	Cilt
H	Hicri

KB	Reşit Rahmeti Arat, *Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig I Metin,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
M	Miladi
S	Sayı
s.	Sayfa numarası
v	Varak

Kaynaklar

Aksan, D. (1971). "Kavram Alanı-Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s. 253-261.

Aksan, D. (2004). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.

Arat, R. R. (1988). *Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig II Çeviri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Arat, R. R. (1977). "Kutadgu Bilig", *İslam Ansiklopedisi*, VI. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1038-1047.

Arat, R. R. (2007). *Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Arsal, S. M. (1947). *Türk Tarihi ve Hukuk.* İstanbul.

Atalay, B. (2006). *Kâşgarlı Mahmud Divanü Lûgat-İt-Türk (Çeviri),* I, II, III. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atalay, B. (2006). *Kâşgarlı Mahmud Divanü Lûgat-it-Türk (Dizin),* IV. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atalay, B. (1986). *Kâşgarlı Mahmud Divanü Lûgat-it-Türk "Endeks",* IV. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Barutcu-Özönder, F. S. (2017). "Kutadgu Bilig I Zaman-Mekân-Konuşur: XI. Yüzyılda Balasagun'dan Kâşgar'a, Balasagunlu'dan Kâşgarlı'ya", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi,* 2(1), s. 12-63.

Barutcu-Özönder, F. S. (2018). "Kutadgu Bilig II Kutadgu Bilig'in Metin Türü ve Tarihsel Diyalektoloji İçin Değeri", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi,* 3(2), s. 179-253.

Çağbayır, Y. (2017). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük,* 1(2). İstanbul: Ötüken Yayınları.

Çandarlıoğlu, G. (1966). "Türk Toplumunda Kadın", *Hayat Tarih Mecmuası*, 2, 1(4), s. 22.

Dankoff, R., Kelly, J. (1982). *Mahmûd al-Kashgarî, Compendium of the Turkic Dialects-Dîwân Lugât at-Turk,* I. Harvard: Harvard University Printing Office.

Dankoff, R., Kelly, J. (1984). *Mahmûd al-Kashgarî, Compendium of the Turkic Dialects-Dîwân Lugât at-Turk,* II. Harvard: Harvard University Printing Office.

Dankoff, R., Kelly, J. (1985). *Mahmûd al-Kashgarî, Compendium of the Turkic Dialects-Dîwân Lugât at-Turk,* III. Harvard: Harvard University Printing Office.

Dilâçar, A. (2003). *Kutadgu Bilig İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Eraslan, K., Sertkaya, O. F., Yüce, N. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Ercilasun, A. B. (2007). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergin, M. (2011). *Orhun Abideleri.* İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Fiträt, R. (1925). "Qutadγu Bilig", *Ungarische Jahrbücher*, VI. Berlin-Leipzig, s. 154-158; *Maarif ve Okutguçı,* 1. Taşkent, s. 68-74.

Genç, R. (2002). "Karahanlılar Tarihi", *Türkler*, 4. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Gökçe, M. (2008). "Seyyahlara Göre 19. Yüzyıl Türkmenistan'ında Kadın", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4), s. 231-240.

Işık, H. (2017). "İlk Türk Devletlerinde Kadının Konumu Üzerine", *Araştırma ve Deneyim Dergisi*, 2(2), s. 125-134.

Jaubert, A. (1825). "Notice d'un manuscrit turc en caractéres oigours envoyé par M. Dr Hammer á Abel Rémusat", *Journal Asiatique,* VI. Paris, s. 39-52, 78-95.

Kafesoğlu, İ. (1970). "Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S 1'den ayrı basım, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.

Karahan, A. (1988). *Türk Kültürü ve Edebiyatı.* İstanbul.

Kök, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73 1v-235v/2) Giriş-İnceleme-Metin-Dizin.* Ankara: Ankara Üniversitesi: Doktora Tezi, IX.

Köprülü, F. (1981). *Türk Edebiyatı Tarihi.* İstanbul: Ötüken Yayınları.

Pritsak, O. (1997). "Karahanlılar (840-1212)", *İslam Ansiklopedisi*, 6. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, s. 251-273.

Özaydın, A. (2001). "Karahanlılar", *İslam Ansiklopedisi,* 24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 404-412.

Radloff, W. (1890). *Das Kutadku Bilik, Facsimile der uigurischen Handschrift der K. K. Hofbibliothek in Wien*. St. Petersburg.

Sağol, G. (2006), "Türklerde Evliliğin Algılanışı -'Evlenme' Karşılığı Kullanılan Kelimelerden Hareketle-", *Şinasi Tekin'in Anısına Uygurlardan Osmanlıya*. İstanbul: Simurg Yayınları, s. 661-684.

Şener, H. İ. (2002). "Karahanlılarda Dil ve Edebiyat", *Türkler,* 5. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 1498-1513.

Togan, A. Z. V. (1914). "Vostoçnıye rukopisi v Ferganskoy ob'lasti", Zapiski Vostoçnago Otdeleniya Russkago *Arĥeologiçeskago Obşçestva,* XXII, St. Petersburg, s. 312-313.

Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş.* İstanbul: Enderun Kitabevi.

Türk Dil Kurumu (1943). *Kutadgu Bilig, Fergana Nüshası, Tıpkıbasım*. İstanbul.

Türk Dil Kurumu (1943). *Kutadgu Bilig, Kahire Nüshası, Tıpkıbasım*. İstanbul.

Türk Dil Kurumu (1942). *Kutadgu Bilig, Viyana Nüshası, Tıpkıbasım*. İstanbul.

Vámbéry, Á. (1870). *Uigurische Sprachmonumente und das Kudatku Bilik*. Innsbruck.

Yazıcı, N. (1992). *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi.* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.